

**Віктор Коцур**

Академік НАПН України, доктор історичних наук, професор.

Ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

*Dr. hab., Prof. Victor Kotsur*

Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine., Doctor of Historical Sciences, Professor.

Rector of the «Pereyaslav-Khmel'nitsky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda»

**ТЕСТОН ПОНТИФІКА ОЛЕКСАНДРА VIII З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА**

**THE STONE OF THE PONTIFF ALEXANDER VIII FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL KYIV-PECHERSK HISTORICAL AND CULTURAL RESERVATION**

**Анотація**

У процесі дослідження рідкісних монет із колекцій державних музеїв, нашу увагу привернув срібний тєстон, карбований у Папській Державі на монетному дворі у Римі від імені понтифіка – Олександра VIII (1689-1691) у 1690 році, що зберігається у колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника у Києві. Монету карбовано зі срібла вагою 9,10 грамів та розміром 31 міліметр. Цікавою особливістю цієї монети є написання її дати з використанням замість літер **M** та **D** пуансонів літер **C** та **I**, наносячи на штемпель фактично комбінації літер **CIC** та **IC**. Така практика застосовувалась при створенні штемпелів у випадку псування чи втрати необхідного літерного пуансону. Імовірно, верхню та нижню частину легенди штемпельної заготовки виконували різні майстри (або їх учні). Монета також має низку дефектів, як виробничих, так і набутих в результаті недбалого зберігання та експонування. Описаний вище папський тєстон є досить рідкісним як для державних музейних зібрань України, також і для монет, що знаходяться у приватних колекціях, має величезну історичну та культурну цінність.

**Summary**

As we know, the monetary circulation of Ukraine since the appearance of the earliest coins until the Modern time can be characterized as saturated with a huge variety of coins, combining a different denominations and issuers. The highest point of the diversity of coins happens in the XVII<sup>th</sup> century. In the second half of the XVII<sup>th</sup> century, coins of the Polish-Lithuanian Commonwealth, the Muscovite state, the Ottoman Empire, large silver coins of the United Provinces of the Netherlands, and the coins of the Brandenburg-Prussia (as well as many other Germanic states) are commonly excavated in treasures and isolated finds in Ukraine. Less commonly in the consist of the treasures are the coins of Scotland, Ragusa (or Dubrovnik), the French kingdom, England, and Italian lands, which causes us an increased interest. Findings of rare coins, in our opinion, serve as a very significant marker in the study of the systems of international trade and economic communications of Ukrainian lands in any historical period, which is especially relevant in the context of the current political course of Ukraine for integration into the EU, where the numismatics is once again proves the presence of ancient and traditional vectors of orientation of the Ukrainian market and the economy of the West.

In the process of researching of rare coins from the collections of state museums in Ukraine, our attention was drawn to the silver teston minted in the Pontifical State in Rome in 1690 on behalf of the Pontiff Alexander VIII (1689-1691), and stored in the collection of the National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Reservation in Kyiv. The coin is made of silver, weights 9.10 grams and has 31 millimeters in diameter.

The obverse of the coin depicts a profile of the pontiff Alexander VIII, turned to the right. The Pope is dressed in a mantle, in decorations which reveal plant ornaments and the image of an eagle. Below is a signature of the **HAMERANVS** inscription pointing to the famous Roman medal engraver – Giovanni Martino Hamarani. Since the 1679, Giovanni Martino has been working on the creation of dies of coins and medals for the Vatican's Popes: Clement X, Innocenty XI, Alexander VIII, Innocenty XII and Clement XI. The circular legend of the obverse indicates the name of the pontiff **ALEXAN: VIII \* PONT: MA: I:.** The edge of the coin is decorated with a circular rim similar to the rope.

The reverse of the coin depicts in center the two oxen with a plow. On the top of the coin is the circular legend **RE \* FRUMENTARIA \* RESTITVTA**, which translates from Latin as “*Grain processing*”. The date is written in the form of Roman numerals **MD-CXC** – 1690 year of mint.

An interesting feature of this coin is the way of writing of it's date using letters punches **C** and **I** instead of the letters punches **M** and **D**, putting the actual letters of the **CIC** and **IC** together on the stamp. This practice was used to create stamps in case of the damage or loss of the required letter punch. Probably, the upper and lower part of the legend of the stamp drawing were performed by various craftsmen (or their students).

The coin also has a number of defects, both productive and acquired as a result of careless storage and exposure. In the center of the reverse, we see the remnants of glue and velvet fiber. This is a consequence of gluing of the coin directly onto the fabric of the vertical display window. Also on the reverse there is a half of the lost inventory number marked with black ink. Both of these defects are acquired as a result of illiterate performance of stock and exhibit work.

The Papal testone described above is quite rare both for state museum collections in Ukraine, as well as for coins that are in the private collections, it has a great historical and cultural value.

**Ключові слова:** Папська держава, Олександр VIII, тестон, Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник;

**Key words:** Papal State, Alexander VIII, testone, National Kyiv-Pechersk historical and cultural reservation;

Як відомо, грошовий обіг України з часів появи найперших монет до Нового часу характеризувався як досить насичений найрізноманітнішими монетами, поєднуючи в собі різні, а інколи, здавалося б, несумісні між собою монетні системи (наприклад, монети Кафи з латинськими і татарськими легендами у XV столітті, а також зливки скандинавської та візантійської вагової норми у часи Київської Русі), безліч різноманітних номіналів та емітентів. Розквіт різноманітності присутніх у грошовому обігові монет припадає на першу половину XVII століття, хоча і зберігається до його кінця, формуючи таким чином, так би мовити, традиційну багатогранність.

Зазвичай у складі скарбів, так і одиничних знахідок, у другій половині XVII століття фігурують монети Речі Посполитої, Московії, Османської імперії, крупні срібні монети Об'єднаних провінцій Нідерландів, курфюршества Бранденбург-Пруссії (як і багатьох інших німецьких держав). Рідше у складі скарбів зафіксовано монети Шотландії, Рагузи (або Дубровніка), Французького королівства, Англії, Італійських земель, що викликає у нас підвищений інтерес<sup>1</sup>.

Раніше, визначивши основні принципи, проблематику та перспективи дослідження скарбознавства в українській нумізматиці<sup>2</sup>, як один із пріоритетних напрямків ми встановили введення до наукового обігу та подальше більш глибоке дослідження рідкісних монет, мало характерних для загальної картини грошового обігу, а також тих, що знаходяться у колекціях державних музеїв та заповідників, та висвітлені на сторінках різноманітних профільних Інтернет-ресурсів<sup>3</sup>. Такі монети, на наш погляд, слугують досить суттєвим маркером у дослідженні систем міжнародної торгівлі та економічних зав'язків українських земель в будь-якому історичному періоді, що особливо актуально і в контексті сучасного політичного курсу України на інтеграцію в ЄС, де нумізmatика ще раз доводить наявність давніх та практично традиційних векторів орієнтації українського ринку та економіки на Захід.

<sup>1</sup>. Коцур В.П. Актуальні напрямки та організаційні засади сучасних досліджень середньовічної нумізматики в Україні. Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. Вип. 33. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 3.

<sup>2</sup>. Коцур В.П. Історіографія українського скарбознавства. Український нумізmatичний Щорічник. № 1. Київ-Переяслав-Хмельницький-Кропивницький, 2017. С. 15-33.

<sup>3</sup>. Орлик В.М. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізmatичних дослідженнях (на прикладі монет держав Хрестоносців). Матеріали наукової конференції з міжнародною участю «Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі». (14 березня 2013 р., м. Київ). Київ, 2013. С. 129-133.

У процесі дослідження рідкісних монет із колекцій державних музеїв, нашу увагу привернув срібний тестон, карбований у Папській Державі на монетному дворі у Римі від імені понтифіка – Олександра VIII (1689-1691), у миру П'єтро Віто Оттобоні, у 1690 році, що зберігається у колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника у Києві (Рис. 1). Нагадаємо, що раніше ми ввели до наукового обігу рідкісний золотий португал Богемії з того самого музейного зібрання<sup>1</sup>.

Монету карбовано зі срібла вагою 9,10 грамів та розміром 31 міліметр у діаметрі.

На аверсі монети зображено профіль понтифіка Олександра VIII, повернутого вправо. Папа вдягнений у дорогу мантію, у прикрасах якої проглядаються рослинні орнаменти та зображення орла. Нижче портрету напис **HAMERANVS**, що вказує на спадкового римського медальєра та гравера, різьбяр монетних штемпелів – Джованні Мартіно Хамерані. З 1679 року Джованні Мартіно працював над створенням штемпелів та медалей для пап Ватикану: Климента X, Інокентія XI, Олександра VIII, Інокентія XII та Климента XI. Кругова легенда аверсу вказує на ім'я понтифіка **ALEXAN:VIII:PONT:MA:I:**, починаючи з 8 годин. Край монети прикрашено круговим обідком, подібним до мотузки.

Реверс монети зображує в центрі двох волів вправо із плугом під час оранки. Зліва та справа від худоби зображено два крупних колоски пшениці, у верхній частині монети кругова легенда **RE\*FRUMENTARIA\*RESTITVTA**, що в перекладі з латини означає: «Обробка зерна». З нижньої частини монети у відділеному від верхнього малюнку горизонтальною подвійною лінією поміщено герб роду Патріци з рослинним орнаментом по бокам, а також датою, написаною у вигляді римських цифр **MD-CXC** – 1690 рік.

Цікавою особливістю цієї монети є написання її дати з використанням замість літер **M** та **D** пуансонів літер **C** та **I**, наносячи на штемпель фактично комбінації літер **CIC** та **IC**, намагаючись за рахунок дзеркального зображення літери **C** відтворити опуклість необхідних літер. Така практика застосовувалась при створенні штемпелів у випадку псування чи втрати необхідного літерного пуансону, але ж інструмент із літерою **M** присутній у легенді слова **FRUMENTARA** та міг би бути використаний і для нанесення літери у даті. Розгадка цього питання може бути лише в тому, якщо верхню та нижню частину легенди штемпельної заготовки виконували різні майстри (або їх учні)<sup>2</sup>. Ефективним це могло бути при виготовленні задалегідь незавершених штемпелів – без нанесення дати, яка доставлялась пізніше, при настанні відповідного року.

Монета також має низку дефектів, як виробничих, так і набутих в результаті недбалого зберігання та експонування. У центрі реверсу ми бачимо залишки клею та оксамитового волокна. Це є наслідком наклеювання безпосередньо самої монети на тканину вертикальної експозиційної вітрини. Також на реверсі присутнє на половину втрачене позначення інвентарного номеру, виконане чорною тушшю. Обидва ці дефекти набуті в результаті неграмотного виконання фондової та експозиційної роботи, виправлення наслідків чого на сьогоднішній день вимагає професійної реставрації. На 10 годин на аверсі монета має втрати частини поля по краю, що могло трапитись як в процесі обігу монети, а також бути дефектом заготовки ще до нанесення зображення штемпелем. До того ж, поле аверсу практично повністю вкрите брудом із видимими слідами відбитків пальців. Все це свідчить про непрофесійне ставлення до монети.

<sup>1</sup> Коцур В.П. Португал Богемії з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання нумізматики в системі спеціальних галузей історичної науки». (21 - 22 червня 2018 р.). Меджибіж Переяслав-Хмельницький Кропивницький Київ, 2018. С. 89-90.

<sup>2</sup> Бойко-Гагарін А.С. Монети Центральної та Східної Європи XIV XVII ст.: процеси виготовлення та фальшування: дис. ... кан. істор. наук: 07.00.06. Кіровоград, 2014. С. 64.

Із числа відомих вчинків папи Олександра VIII – купівля книг та рукописів шведської королеви Христини для бібліотеки Ватикану, а також надання допомоги Польщі та Венеції у боротьбі із Турками. Ці події можуть імовірно вказувати на шлях потрапляння цієї монети до України, після чого вона зберіглась до нашого часу у колекції заповідника.

Описаний вище папський тестон є досить рідкісним як для державних музейних зібрань України, також і для монет, що знаходяться у приватних колекціях. Папа Олександр VIII володарював у Ватикані лише півтора року, що відобразилось у нумізматиці лише невеликою кількістю монет, що збереглись до нашого часу монет, що карбовані від його імені. Це визначає тестон з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника як той, що має величезну історичну та культурну цінність.

### Ілюстрації



*Рис. 1.*

*Папська Республіка, Олександр VIII, тестон 1690, м.д. Рим.  
Інв. № КППЛ-м-2724.*

### Література

1. Бойко-Гагарін А.С. Монети Центральної та Східної Європи XIV – XVII ст.: процеси виготовлення та фальшування: дис. ... кан. істор. наук: 07.00.06. Кіровоград, 2014. С. 64.
2. Коцур В.П. Актуальні напрямки та організаційні засади сучасних досліджень середньовічної нумізматики в Україні. Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. Вип. 33. Переяслав-Хмельницький, 2013. С. 3.
3. Коцур В.П. Історіографія українського скарбознавства. Український Нумізматичний Щорічник. № 1. Київ-Переяслав-Хмельницький-Кропивницький, 2017. С. 15-33.
4. Коцур В.П. Португал Богемії з колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні питання нумізматики в системі спеціальних галузей історичної науки”. (21 - 22 червня 2018 р.). Меджибіж–Переяслав-Хмельницький–Кропивницький–Київ, 2018. С. 89-90.
5. Орлик В.М. Інформаційний потенціал WEB-ресурсів у нумізматичних дослідженнях (на прикладі монет держав Хрестоносців). Матеріали наукової конференції з міжнародною участю «Архівознавчі та джерелознавчі галузі знань: проблеми взаємодії на сучасному етапі» (14 березня 2013 р., м. Київ). Київ, 2013. С. 129-133.

## References

Bojko-Haharin, A. S. (2014). *Monety Tsentral'noi ta Skhidnoi Yevropy XIV – XVII st.: protsesy vyhotovlennia ta fal'shuvannia* [The coins of the Central and Eastern Europe: the processes of the production and counterfeiting]. (Candidate's thesis). Kirovohrad [in Ukrainian].

Kotsur, V. P. (2013). *Aktual'ni napriamky ta orhanizatsijni zasady suchasnykh doslidzen' seredn'ovichnoi numizmatyky v Ukraini* [Current trends and organizational principles of modern researches of Medieval numismatics in Ukraine]. *Naukovi zapysky z ukrains'koi istorii*, (33), 1–4. [in Ukrainian].

Kotsur, V. P. (2017) *Istoriografiiia ukrainskoho skarboznavstva* [The historiography of the Ukrainian treasureology]. *Ukrainskyi Numizmatychnyi Shchorichnyk*. 1. 15-33. [in Ukrainian].

Kotsur, V. P. (2018) *Portugal Bohemii z koleksii Natsionalnoho Kyievo-Pecherskoho istoryko-kulturnoho zapovidnyka* [The portugal of Bohemia in the collection of the National Kyiv-Pechersk historical and cultural reservation]. Abstracts of papers: *Aktualni pytannia numizmatyky v systemi spetsialnykh haluzei istorychnoi nauky*. (pp. 89-90). Medzhybizh – Pereiaslav-Khmelnitskyi – Kropyvnytskyi – Kyiv. [in Ukrainian].

Orlyk, V. M. (2013). *Informatsijnyj potentsial WEB-resursiv u numizmatychnykh doslidzhenniakh (na prykladi monet derzhav Khrestonostsiv)*. [The informational potential of the WEB-resources in the numismatic researches (on example of the coins of the Crusader states)] Abstracts of Papers: *Arkhivoznavchi ta dzhereloznavchi haluzi znan': problemy vzaiemodii na suchasnomu etapi*. (pp. 129–133). Kyiv. [in Ukrainian].